כיתה י' | תנ"ך | שיעור 3 מתוך 8 | 45 דק' | בראשית טו, א-כא

ממלכתי: סיפורי אברהם (בראשית יב-כה) נלמדים בחטיבה העליונה בלימודי התנ"ך (קריאה צמודה, ניתוח ספרותי ודיון ערכי); יש לבדוק מול תכנית הבגרות העדכנית ובחירת בית הספר. חמ"ד: לימוד חומש עם פרשנים (רש"י, רמב"ן, אבן עזרא, רד"ק, ספורנו); הפרשנות מסומנת כפרשנות. יש לבדוק מול התכנון השנתי של בית הספר.

ברית בין הבתרים: "והאמין בה' ויחשבה לו צדקה"

🎯 מטרות השיעור

- התלמידים יתארו את שני חלקי הפרק: ההבטחה לזרע (א-ו) וההבטחה לארץ בברית בין הבתרים (ז-כא)
- התלמידים יסבירו את השאלות של אברם ("מַה־תִּתֶּן־לִי", "בַּמָּה אֵדַע") ואת תשובות ה'
- התלמידים יכירו את המחלוקת בין רש"י לרמב"ן על "וַיַּחְשְׁבֶהָ לוֹ, צְדָקָה" וידונו באמונה, בספק ובהבטחה שיש בה גם סבל

❓ השאלה הגדולה של השיעור

האם מותר לאדם מאמין לשאול "במה אדע"? ומה פירוש הדבר שהאמונה "נחשבת" לצדקה?

אברם מקבל הבטחה: "הַבֶּט־נָא הַשָּׁמַיְמָה וּסְפֹר הַכּוֹכָבִים", והכתוב אומר "וְהֶאֱמִן, בַּה'; וַיַּחְשְׁבֶהָ לוֹ, צְדָקָה". אבל פסוקים ספורים אחר כך הוא שואל "בַּמָּה אֵדַע כִּי אִירָשֶׁנָּה".

🧪 פתיחה

שאלה לכיתה: "מישהו מבטיח לכם משהו חשוב מאוד. מתי מספיקה לכם המילה שלו, ומתי תבקשו חוזה חתום?" אוספים דוגמאות (הורים, חבר, חברה מסחרית), ושואלים: האם בקשת ערובה פירושה חוסר אמון?

📖 הסבר למורה

שני חלקים. הפרק נפתח ב"אַל־תִּירָא אַבְרָם, אָנֹכִי מָגֵן לָךְ" ואברם עונה בכאב: "מַה־תִּתֶּן־לִי, וְאָנֹכִי, הוֹלֵךְ עֲרִירִי". ה' מוציא אותו החוצה ומבטיח זרע כמספר הכוכבים, ואז "וְהֶאֱמִן, בַּה'". בחלק השני ה' מבטיח את הארץ, ואברם שואל "בַּמָּה אֵדַע כִּי אִירָשֶׁנָּה". בתגובה נכרתת ברית: אברם מביא בעלי חיים, מבתר אותם, ו"וְהִנֵּה תַנּוּר עָשָׁן, וְלַפִּיד אֵשׁ, אֲשֶׁר עָבַר, בֵּין הַגְּזָרִים הָאֵלֶּה".

הברית. כריתת ברית בין חלקי בעלי חיים מוכרת מן המזרח הקדום ומירמיהו לד, יח-כ: הצד העובר בין הבתרים מקבל על עצמו את חומרת הברית. כאן רק האש, סמל הנוכחות האלוהית, עוברת: ה' לבדו

מתחייב. הפרק מסתיים במילים "בַּיּוֹם הַהוּא, כָּרַת ה' אֶת־אַבְרָם – בְּרִית" ובגבולות הארץ "מִנְּהַר מִצְרַיִם, עַד־הַנָּהָר הַגָּדֹל נְהַר־פְּרָת".

הבטחה עם צל. באמצע הברית נופלת על אברם "אֵימָה חֲשֵׁכָה גְדֹלָה", וה' מגלה לו: "יָדֹעַ תֵּדַע כִּי־גֵר יִהְיֶה זַרְעֲךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם, וַעֲבָדוּם, וְעִנּוּ אֹתָם – אַרְבַּע מֵאוֹת, שָׁנָה". ההבטחה כוללת שעבוד וגלות לפני הגאולה ("וְאַחֲרֵי־כֵן יֵצְאוּ, בִּרְכֻשׁ גָּדוֹל"). גם העיכוב מנומק מוסרית: "כִּי לֹא־שָׁלֵם עֲוֹן הָאֱמֹרִי, עַד־הֵנָּה", הארץ לא תילקח מיושביה לפני שיתמלא עוונם. (פרשנות שלנו בקצרה: לפי הפסוק, גם להבטחה האלוהית יש סדר מוסרי.)

📜 הפסוקים (מכון ממרא, נוסח מנוקד)

בראשית פרק טו, פסוקים א-כא

(א) אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה, הָיָה דְבַר־ה׳ אֶל־אַבְרָם, בַּמַּחֲזֶה, לֵאמֹר: אַל־תִּירָא אַבְרָם, אָנֹכִי מָגֵן לָךְ – שְׂכָרְךָ, הַרְבֵּה מְאֹד.

(ב) וַיֹּאמֶר אַבְרָם, אֲדֹנָי ה׳ מַה־תִּתֶּן־לִי, וְאָנֹכִי, הוֹלֵךְ עֲרִירִי; וּבֶן־מֶשֶׁק בֵּיתִי, הוּא דַּמֶּשֶׂק אֱלִיעֶזֶר.

(ג) וַיֹּאמֶר אַבְרָם – הֵן לִי, לֹא נָתַתָּה זָרַע; וְהִנֵּה בֶן־בֵּיתִי, יוֹרֵשׁ אֹתִי.

(ד) וְהִנֵּה דְבַר־ה׳ אֵלָיו לֵאמֹר, לֹא יִירָשְׁךָ זֶה: כִּי־אִם אֲשֶׁר יֵצֵא מִמֵּעֶיךָ, הוּא יִירָשֶׁךָ.

(ה) וַיּוֹצֵא אֹתוֹ הַחוּצָה, וַיֹּאמֶר הַבֶּט־נָא הַשָּׁמַיְמָה וּסְפֹר הַכּוֹכָבִים – אִם־תּוּכַל, לִסְפֹּר אֹתָם; וַיֹּאמֶר לוֹ, כֹּה יִהְיֶה זַרְעֶךָ.

(ו) וְהֶאֱמִן, בַּה׳; וַיַּחְשְׁבֶהָ לוֹ, צְדָקָה.

(ז) וַיֹּאמֶר, אֵלָיו: אֲנִי ה׳, אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאוּר כַּשְׂדִּים – לָתֶת לְךָ אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת, לְרִשְׁתָּהּ.

(ח) וַיֹּאמַר: אֲדֹנָי ה׳, בַּמָּה אֵדַע כִּי אִירָשֶׁנָּה.

(ט) וַיֹּאמֶר אֵלָיו, קְחָה לִי עֶגְלָה מְשֻׁלֶּשֶׁת, וְעֵז מְשֻׁלֶּשֶׁת, וְאַיִל מְשֻׁלָּשׁ; וְתֹר, וְגוֹזָל.

(י) וַיִּקַּח־לוֹ אֶת־כָּל־אֵלֶּה, וַיְבַתֵּר אֹתָם בַּתָּוֶךְ, וַיִּתֵּן אִישׁ־בִּתְרוֹ, לִקְרַאת רֵעֵהוּ; וְאֶת־הַצִּפֹּר, לֹא בָתָר.

(יא) וַיֵּרֶד הָעַיִט, עַל־הַפְּגָרִים; וַיַּשֵּׁב אֹתָם, אַבְרָם.

(יב) וַיְהִי הַשֶּׁמֶשׁ לָבוֹא, וְתַרְדֵּמָה נָפְלָה עַל־אַבְרָם; וְהִנֵּה אֵימָה חֲשֵׁכָה גְדֹלָה, נֹפֶלֶת עָלָיו.

(יג) וַיֹּאמֶר לְאַבְרָם, יָדֹעַ תֵּדַע כִּי־גֵר יִהְיֶה זַרְעֲךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם, וַעֲבָדוּם, וְעִנּוּ אֹתָם – אַרְבַּע מֵאוֹת, שָׁנָה.

(יד) וְגַם אֶת־הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ, דָּן אָנֹכִי; וְאַחֲרֵי־כֵן יֵצְאוּ, בִּרְכֻשׁ גָּדוֹל.

(טו) וְאַתָּה תָּבוֹא אֶל־אֲבֹתֶיךָ, בְּשָׁלוֹם: תִּקָּבֵר, בְּשֵׂיבָה טוֹבָה.

(טז) וְדוֹר רְבִיעִי, יָשׁוּבוּ הֵנָּה: כִּי לֹא־שָׁלֵם עֲוֹן הָאֱמֹרִי, עַד־הֵנָּה.

(יז) וַיְהִי הַשֶּׁמֶשׁ בָּאָה, וַעֲלָטָה הָיָה; וְהִנֵּה תַנּוּר עָשָׁן, וְלַפִּיד אֵשׁ, אֲשֶׁר עָבַר, בֵּין הַגְּזָרִים הָאֵלֶּה.

(יח) בַּיּוֹם הַהוּא, כָּרַת ה׳ אֶת־אַבְרָם – בְּרִית לֵאמֹר: לְזַרְעֲךָ, נָתַתִּי אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת, מִנְּהַר מִצְרַיִם, עַד־הַנָּהָר הַגָּדֹל נְהַר־פְּרָת.

(יט) אֶת־הַקֵּינִי, וְאֶת־הַקְּנִזִּי, וְאֶת, הַקַּדְמֹנִי.

(כ) וְאֶת־הַחִתִּי וְאֶת־הַפְּרִזִּי, וְאֶת־הָרְפָאִים.

(כא) וְאֶת־הָאֱמֹרִי, וְאֶת־הַכְּנַעֲנִי, וְאֶת־הַגִּרְגָּשִׁי, וְאֶת־הַיְבוּסִי. {ס}

⚖️ כתוב / מפרשים

בצד אחד מה שכתוב בפסוק, ובצד השני פירוש. הפירוש הוא דרך אחת להבין, לא חלק מהפסוק.

📜 **כתוב:** "וַיַּחְשְׁבֶהָ לוֹ, צְדָקָה" (בראשית טו, ו)

💭 **מפרשים:** רש"י: "הַקָּבָ"ה חֶשְׁבָהּ לְאַבְרָם לִזְכוּת וְלִצְדָקָה עַל הָאֱמָנָה שֶׁהֶאֱמִין בּוֹ": ה' חושב את האמונה של אברם לזכות.

📜 **כתוב:** "וַיַּחְשְׁבֶהָ לוֹ, צְדָקָה" (בראשית טו, ו)

💭 **מפרשים:** רמב"ן חולק: "וְאֵינִי מֵבִין מָה הַזְּכוּת הַזֹּאת", ומציע "וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי כִּי יֹאמַר שֶׁהֶאֱמִין בַּה' וְחָשַׁב כִּי בְּצִדְקוֹ שֶׁל הקב"ה יִתֵּן לוֹ זֶרַע עַל כָּל פָּנִים": אברם הוא שחשב את ההבטחה לצדקה של ה'.

📜 **כתוב:** "בַּמָּה אֵדַע כִּי אִירָשֶׁנָּה" (בראשית טו, ח)

💭 **מפרשים:** רש"י: על הזרע "לֹא שָׁאַל לוֹ אוֹת עַל זֹאת; אֲבָל עַל יְרֻשַּׁת הָאָרֶץ שָׁאַל לוֹ אוֹת".

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דקות)

חומרים: תנ"ך (או דף הפסוקים מהעמוד הזה), מצגת, דף עבודה, לוח

1. פתיחה: מילה או חוזה? (5 דקות)
2. קריאה: טו, א-ו; הכאב של אברם וההבטחה לזרע (8 דקות)
3. המחלוקת: רש"י מול רמב"ן על "וַיַּחְשְׁבֶהָ לוֹ, צְדָקָה" (עבודה בזוגות) (9 דקות)
4. קריאה: טו, ז-יז; "בַּמָּה אֵדַע" וטקס הברית; הרקע מן המזרח הקדום (9 דקות)
5. ההבטחה עם הצל: "כִּי־גֵר יִהְיֶה זַרְעֲךָ" ו"כִּי לֹא־שָׁלֵם עֲוֹן הָאֱמֹרִי" (8 דקות)
6. סיכום וכרטיס יציאה (6 דקות)

💬 שאלות לדיון

הבנה (מה כתוב?)

1. מה מטריד את אברם בפסוקים ב-ג?
2. מה רואה אברם בחלום, ומה עובר בין הבתרים (טו, יב-יז)?

פרשנות (מה זה אומר?)

1. לפי רש"י ולפי רמב"ן, מי "חשב" את מה? מה ההבדל המהותי בין שתי הקריאות?
2. למה לדעתכם ה' מגלה לאברם דווקא בשעת הברית את הגלות והשעבוד?

הערכה (מה דעתי?)

1. האם ספק ושאלה מתאימים לאמונה? האם "בַּמָּה אֵדַע" סותר את "וְהֶאֱמִן, בַּה'"?
2. "כִּי לֹא־שָׁלֵם עֲוֹן הָאֱמֹרִי, עַד־הֵנָּה": מה דעתכם על הרעיון שגם הבטחה מחכה לצדק?

🏁 סיכום השיעור

בברית בין הבתרים אברם מקבל את שתי ההבטחות הגדולות, זרע וארץ, בברית חד-צדדית שבה ה' לבדו עובר בין הבתרים. ההבטחה איננה מיידית: היא עוברת דרך גלות ושעבוד, ותלויה גם בצדק כלפי יושבי הארץ. בפרק הבא נראה שרי ואברם מנסים לקדם את הבטחת הזרע בעצמם.

🎟️ כרטיס יציאה (2 דקות)

בסוף השיעור כל תלמיד משלים על פתק: "לדעתי רש"י / הרמב"ן צודק בפירוש "וַיַּחְשְׁבֶהָ לוֹ, צְדָקָה", כי ..."

🧭 התאמה לפי זרם

השיעור מתאים לשני הזרמים. ההבדל בדגשים:

ממלכתי

- קריאה ספרותית: מבנה כפול (זרע / ארץ), כל חלק נפתח בשאלה של אברם ומסתיים בהבטחה.
- השוואה ברמה עובדתית לטקסי ברית במזרח הקדום ולירמיהו לד, יח-כ; משמעות העובדה שרק האש עוברת.
- דיון פתוח: הבטחה, ספק ואמון בין בני אדם; האם הבטחה שכוללת סבל היא עדיין הבטחה טובה?

ממלכתי-דתי (חמ"ד)

- מחלוקת רש"י ורמב"ן (טו, ו) כעיון בגדר האמונה ובמושג "צדקה".
- רש"י (טו, ח) ומדרש "בִּזְכוּת הַקָּרְבָּנוֹת".
- רש"י (טו, א): "שָׂמָּא קִבַּלְתִּי שָׂכָר עַל כָּל צִדְקוֹתַי", ענווה וחשש מחטא.
- ברית בין הבתרים כיסוד ההיסטוריה של עם ישראל: גלות מצרים וגאולתה כחלק מתוכנית אלוהית.

💡 הערות למורה

המחלוקת בין רש"י לרמב"ן היא לב השיעור ושווה לתת לה זמן מלא. אפשר לכתוב על הלוח שתי עמודות: "ה' חושב" / "אברם חושב". למתקשים: דף עם תמיכה.

📝 בדף העבודה

שני חלקי הפרק, מחלוקת רש"י ורמב"ן, טקס הברית, ההבטחה על הגלות, שאלה בסגנון בגרות ומחוון. יש גם גרסה עם תמיכה.

מקורות

- בראשית טו (מכון ממרא)
- רש"י על בראשית טו, א (ספריא)
- רש"י על בראשית טו, ו (ספריא)
- רמב"ן על בראשית טו, ו (ספריא)

מחוון למורה

מחוון: ברית בין הבתרים: "והאמין בה' ויחשבה לו צדקה"

1. א-ו: זרע ככוכבים ("כֹּה יִהְיֶה זַרְעֶךָ"); אברם שואל "מַה־תִּתֶּן־לִי"; ה' מוציאו החוצה ומראה לו את הכוכבים. ז-כא: הארץ ("לָתֶת לְךָ אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת, לְרִשְׁתָּהּ"); אברם שואל "בַּמָּה אֵדַע כִּי אִירָשֶׁנָּה"; ה' כורת איתו ברית בין הבתרים.
2. אברם מרגיש בדידות וחשש: יש לו ניצחון ועושר אבל אין לו בן, ויורשו יהיה עבד ("וְהִנֵּה בֶן־בֵּיתִי, יוֹרֵשׁ אֹתִי"). אחרי שסירב לשלל, השאלה היא מה הטעם בשכר בלי המשך.
3. רש"י: ה' חשב לאברם את האמונה לזכות ולצדקה. רמב"ן: אברם חשב שההבטחה היא צדקה (חסד) של ה', שאינה תלויה בזכויותיו, ולכן היא בטוחה. הרמב"ן שואל "וְאֵינִי מֵבִין מָה הַזְּכוּת הַזֹּאת".
4. בברית קדומה הצדדים עוברים בין חלקי בעלי חיים וכך מקבלים על עצמם את חומרת הברית (השוו ירמיהו לד, יח). כאן רק האש, סמל ה', עוברת: ה' לבדו מתחייב, ואברם רק מקבל.
5. הארץ לא תינתן לזרע אברם לפני שחטאי יושבי הארץ יתמלאו: ההבטחה פועלת בתוך סדר מוסרי, ולא על חשבון יושבים שעדיין לא נענשו.
6. על הזרע לא ביקש אות, ועל ירושת הארץ ביקש. תשובה מנומקת, למשל: הארץ מיושבת בעמים אחרים ותלויה בהתנהגות הצאצאים, ולכן נראתה לו פחות ודאית.
7. תשובה טובה: אברם מביע ספק וכאב (ב, ח), ובכל זאת מאמין (ו); רש"י: האמונה כזכות; רמב"ן: אמונה בצדקת ה' ולא בזכויות עצמו; ההבטחה כוללת שעבוד (יג) ואברם מקבל אותה. ניקוד מוצע: פסוקים 6, המחלוקת 6, יג-טז 4, עמדה 4.

פרשנות מסומנת כפרשנות (רש"י, רמב"ן, אבן עזרא, רד"ק וספורנו מתוך ספריא). נוסח הפסוקים ממכון ממרא; שם ה' מובא בכתיב ה'. ממלכתי: סיפורי אברהם (בראשית יב-כה) נלמדים בחטיבה העליונה בלימודי התנ"ך (קריאה צמודה, ניתוח ספרותי ודיון ערכי); יש לבדוק מול תכנית הבגרות העדכנית ובחירת בית הספר. חמ"ד: לימוד חומש עם פרשנים (רש"י, רמב"ן, אבן עזרא, רד"ק, ספורנו); הפרשנות מסומנת כפרשנות. יש לבדוק מול התכנון השנתי של בית הספר.